

Οι Ιώβ του Θεσσαλικού κάμπου¹

Η κυρίαρχη εικόνα που έχουμε για την αναπαράσταση της ζωής των κατοίκων του Θεσσαλικού κάμπου στη νεοελληνική λογοτεχνία του τέλους του 19ου αιώνα προέρχεται από τον *Ζητιάνο* του Καρκαβίτσα, έργο που δημοσιεύτηκε σε συνέχειες ως επιφυλλίδα στην εφημ. *Εστία*, την άνοιξη του 1896. Ο Καρκαβίτσας όμως δεν είναι ούτε ο πρώτος ούτε ο μόνος λογοτέχνης της εποχής του που αξιοποιεί σε έργα του τη Θεσσαλία και τους Θεσσαλούς. Και μια και το συνέδριό σας έχει φέτος ως θέμα την «παρουσία της Θεσσαλίας στη νεοελληνική λογοτεχνία από την απελευθέρωση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο», θεώρησα ότι είναι μια καλή αφορμή για να γίνουν κάπως γνωστά άλλα δύο πρόσωπα (πιο πολύ ο ένας με ενδιαφέρει) με τα οποία ασχολήθηκα ερευνητικά την τελευταία περίοδο, πρόσωπα που επίσης αναπαρέστησαν σε λογοτεχνικές απόπειρές τους τον Θεσσαλικό κάμπο και τους κατοίκους του.

Πριν από τον Καρκαβίτσα και παράλληλα με αυτόν, είχαν ασχοληθεί με τα προβλήματα των κατοίκων του Θεσσαλικού κάμπου και την καταπίεσή τους από τον ζυγό των μεγαλοκτηματιών τόσο ο Χρήστος Χρηστοβασίλης στην *Ακρόπολη*, το φθινόπωρο του 1889, όσο και ο δημοσιογράφος και ιδρυτικό μέλος της ΕΣΗΕΑ Κώστας Αυγέρης (στην *Ακρόπολη*, στις αρχές του 1896). Αυτοί όμως δεν γράφουν λογοτεχνικά έργα αλλά στέλνουν δημοσιογραφικές ανταποκρίσεις ο Χρηστοβασίλης, βέβαια, θα γράψει αργότερα και διηγήματα για τα Μετέωρα, για την Πίνδο και για άλλα μέρη της περιοχής, αλλά δεν θα μας απασχολήσουν εδώ. Άλλοι πάλι, την ίδια εποχή, όπως ο βολιώτης λόγιος Γεώργιος Αδρακτάς, γράφουν υπέρ των μεγαλοκτηματιών, προσπαθώντας να παρουσιάσουν σχεδόν ως ιδιυλλιακή τη ζωή των κολίγων στα τσιφλίκια (*Εθνικόν Ημερολόγιον* Σκόκου, τόμ. 14, 1899).

Ο πρώτος που θα μας απασχολήσει εδώ είναι ένας ξεχασμένος σήμερα αλλά πολύ διάσημος στην εποχή του δημοσιογράφος και λογοτέχνης, ο Ιωάννης Βερβέρης (γεννήθηκε στις Κυδωνίες το 1851 και πέθανε στην Αθήνα το 1903). Η συγγραφική του παραγωγή – πεζογραφική – είναι τεράστια και άνιση. Δεν θα σας αναφέρω ούτε καν τους τίτλους των έργων του, γιατί είναι τόσοι πολλοί που και μόνο αν τους αραδιάσω δεν θα μας φτάσει η ώρα. Αξίζει μόνο να αναφέρω το εύθυμο/σατιρικό μυθιστόρημα που δημοσιεύει την άνοιξη του 1882 στο περιοδικό/εφημερίδα του Βλάση Γαβριηλίδη *Μη Χάνεσαι*, με τον τίτλο «Μια Τουρκοπούλ' αγάπησα», που αναφέρεται στις εμπειρίες του αφηγητή από την εθελούσια στράτευσή του στις συρράξεις στα Θεσσαλικά σύνορα το 1878, μέρος του οποίου διαδραματίζεται στη Λάρισα. Συνεργάστηκε με πολλές εφημερίδες και περιοδικά (*Μη Χάνεσαι*, *Ραμπαγός* κ.ά.), αλλά σταδιοδρόμησε κυρίως με τη δική του εφημερίδα, τον *Παληάνθρωπο* (1882-1902, με αρκετές διακοπές λόγω φυλακίσεων), ένα από τα πρώτα λεγόμενα «κίτρινα» φύλλα, που είχε πολύ μεγάλη κυκλοφορία στις λαϊκές τάξεις λόγω των σκανδαλοθηρικών ειδήσεων που φιλοξενούσε, συχνά και με τη συμμετοχή των ίδιων των αναγνωστών.² Στο έντυπο αυτό δημοσίευσε και πάρα πολλά αφηγήματα σε συνέχειες, στη στήλη της επιφυλλίδας, καλύπτοντας μια αναγνωστική ανάγκη της εποχής. Ως λογοτέχνης (και ως συγγραφέας γενικότερα) είναι άνισος, αλλά έχει πολύ φιλολογικό ενδιαφέρον. Μας ενδιαφέρει εδώ για το αφήγημά του «Ο Χρυσογαδουράκης», που δημοσιεύει στον *Παληάνθρωπο* τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο του 1886. Απόσπασμα από την αρχή του έργου ανθολόγησε ο Γιώργος Βαλέτας στον δεύτερο τόμο της *Ανθολογίας της δημοτικής πεζογραφίας* (1947). Ως κεντρικό θέμα έχει την αυθαιρεσία και ασυδοσία των μεγαλοτσιφλικάδων –τους αποκαλούσαν «χρυσοκάνθαρους» (ο όρος ανήκει στον πεζογράφο Στέφανο Ξένο)– απέναντι στους κατοίκους του Θεσσαλικού κάμπου. Στο αφήγημα (η υπόθεσή του εκτυλίσσεται κυρίως στη Λάρισα) πρωταγωνιστεί ένας έκφυλος νεαρός

1. Διατηρώ εν πολλοίς τον προφορικό χαρακτήρα της εισήγησης, καθώς σχεδιάζω αυτοτελή σχολιασμένη έκδοση του κειμένου του Κ. Τοπάλη «Θεσσαλικά ήθη. Ιώβ».

2. Βλ. Λούβη, Λίνα (2002). *Περιγέλωτος Βασιλείον. Οι σατιρικές εφημερίδες και το εθνικό ζήτημα (1875-1886)*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σσ. 76-77 και 94-95.

γαιοκτήμονας, σπουδαγμένος στην Ευρώπη, ο οποίος είναι σκληρός και ανήθικος και η μόνη έγνοια του που έχει είναι πώς θα διακορεύσει τις νεαρές παρθένες κόρες των χωρικών του θεσσαλικού κάμπου. Έτσι ξεκινά, δηλαδή, το έργο, αλλά η συνέχειά του δεν είναι εξίσου καλή, η διαγραφή του χαρακτήρα δεν επικοινωνεί με την αρχική εικόνα, οι αντιφάσεις και οι απιθανότητες είναι πολλές και γενικά, όπως σας ανέφερα, το κείμενο στο σύνολό του είναι άνισο. Έχει όμως αξία λόγω της πρωιμότητάς του, για τη δημοτική του γλώσσα του (νωρίτερα από το σαρωτικό κίνημα του Ψυχάρη), έχει επίσης ενδιαφέρον για την ιστορία της παραλογοτεχνίας στην Ελλάδα καθώς για τα αφηγήματα σε συνέχειες. Μας ενδιαφέρει επίσης ως προς τη θεματική του παρόντος συνεδρίου, γιατί, καθώς δημοσιεύεται σε λαϊκό έντυπο ευρείας κυκλοφορίας, αποτυπώνει (ή και διαμορφώνει) στερεότυπα και για τους μεγαλοκτηματίες (στυγνοί εκμεταλλευτές, ανήθικοι, έκφυλοι) αλλά και για τους κολίγους του θεσσαλικού κάμπου (οι σύγχρονοι ειλώτες, οι μαύροι σκλάβοι της Αμερικής ή, αν θέλετε, οι σύγχρονοι Ιώβ, για να δικαιολογήσω κάπως και τον τίτλο της ανακοίνωσής μου).

Η δεύτερη περίπτωση που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια έχει περισσότερο ενδιαφέρον. Το πρόσωπο για το οποίο θα σας μιλήσω είναι ο Κωστής Δ. Τοπάλης.³ Δεν είναι άγνωστο πρόσωπο. Κατάγεται από τη Μακρυνίτσα (με απώτερη καταγωγή της οικογένειας από την Ήπειρο –δεν είναι από την οικογένεια που είχε το μεγάλο τσιφλίκι κοντά στον Αλμυρό του Βόλου αλλά από άλλο παρακλάδι της). Δεν είναι εξακριβωμένο πότε ακριβώς γεννήθηκε, αλλά δεν θα σας κουράσω τώρα με πολλές βιογραφικές λεπτομέρειες. Από διάφορα στοιχεία συνάγω ότι γεννήθηκε το 1862 (στη Μακρυνίτσα) και πέθανε το 1915 στην Αθήνα. Σπούδασε νομικά στην Αθήνα και πολιτικές επιστήμες στη Γερμανία και τη Γαλλία. Είχε συγγενική σχέση με τον ισχυρό εργοστασιάρχη και επί σειρά ετών βουλευτή Βόλου Αθανάσιο Κοκωσλή (ήταν αδελφός της μητέρας του και ηγείτο του ενός από τα δύο μεγάλα κόμματα στην περιοχή το άλλο είχε ηγέτη τον Ιωάννη Καρτάλη) και, όταν ο θείος του αποσύρθηκε από την πολιτική, την εκλογική του πελατεία την κληρονόμησε και την αυγάτισε ο Κωστής Τοπάλης, ο οποίος ίδρυσε το δικό του κόμμα, το τοπαλικό. Υπήρξε βουλευτής Βόλου επί σειρά ετών (από το 1895 έως και τις αρχές τις δεκαετίας του 1910 –δηλιγιαννικός στην αρχή, ζαϊμικός στη συνέχεια, αυτόνομος αργότερα, φλέρταρε πολιτικά και με τον σοσιαλίζοντα Αλ. Παπαναστασίου αλλά στο τέλος αποσύρθηκε από την πολιτική) και διετέλεσε υπουργός δικαιοσύνης (1901-1902, αμέσως ύστερα από τα «Ευαγγελικά») στην κυβέρνηση Αλέξανδρου Ζαΐμη. Ο αδελφός του Αλέξανδρος Τοπάλης διετέλεσε δήμαρχος Βόλου (1891-1895). Μεγαλοαστός, συμμετείχε σε διάφορες συλλογικές δράσεις και κινήσεις των προοδευτικών και ανοιχτόμυαλων αστών στα τέλη του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα: στον ΣΩΒ (και στο περιοδικό του *Η Μελέτη*), στην *Εθνική Αγωγή* (μαζί με τον Γ. Δροσίνη), ήταν από τα ιδρυτικά μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου και του Πρότυπου Σχολείου (1910) και στήριξε τον αγώνα του εκπαιδευτικού δημοτικισμού και υπήρξε μάρτυρας υπεράσπισης του Αλ. Δελμούζου και του Δημ. Σαράτση στη δίκη του Ναυπλίου (1914), και γι' αυτό είναι κάπως γνωστός στην ιστορία του γλωσσικού ζητήματος.⁴

Εδώ όμως θα μας απασχολήσει μόνο ο πεζογράφος Κ. Τοπάλης. Κατά την κρίση μου, έχει γράψει ένα από τα ωραιότερα διηγήματα της νεοελληνικής λογοτεχνίας για τη σχολική ζωή και το γλωσσικό ζήτημα, βασισμένος στις αναμνήσεις του από το δημοτικό σχολείο της Μακρυνίτσας. Ο τίτλος του είναι «Ο δάσκαλός μου» και δημοσιεύτηκε το 1899 στο περιοδικό *Εθνική Αγωγή*. Πολλά κείμενά του, πολιτικά άρθρα, περιηγήσεις κ.ά. βρίσκονται δημοσιευμένα στην εφημ. *Εστία* (με το όνομά του ή με ψευδώνυμα –κάποια νομίζω ότι τα έχω ταυτίσει), την οποία για ένα διάστημα πρέπει να χρηματοδοτούσε (οι σχέσεις του με τον

3. Για τα βιοεργογραφικά του Κ. Δ. Τοπάλη βλ. τις πληροφορίες του Γεωργίου Ιωάν. Σούρλα (2007). *Οι πολιτικοί της Μαγνησίας. Ιστορική διαδρομή*, Αθήνα: εκδοτικός οίκος Α. Α. Λιβάνη, σσ. 174-177, καθώς και τα αναλυτικότερα στοιχεία που περιλαμβάνω στο «Επίμετρο» που συνοδεύει την αναδημοσίευση του διηγήματος του Κ. Τοπάλη «Ο δάσκαλός μου» στον προσεχί 19ο τόμο του βολιώτικου *Αρχείου Θεσσαλικών Μελετών*. Πολύ χρήσιμη παραμένει η σκιαγράφιση της προσωπικότητάς του από τον ιδεολογικό του αντίπαλο, τον ιστορικό Γιάνη Κ. Κορδάτο (1960). *Ιστορία της επαρχίας Βόλου και Αγιάς. Από τα αρχαία χρόνια ως τα σήμερα*, Αθήνα: εκδόσεις 20ός αιώνας, σσ. 990-991.

4. Βλ. την εργασία του Χαράλαμπου Γ. Χαρίτου (1989). *Το Παρθεναγωγείο του Βόλου*, τόμ. Β', Αθήνα: ΙΑΕΝ/ΓΓΝΓ, σσ. 168-169.

Δροσίνη ήταν πολύ στενές, αλλά τραυματίστηκαν αργότερα από την εξωσυζυγική σχέση που είχε με τη γυναίκα του Δροσίνη, τη Μαίρη Κασσαβέτη από την ομώνυμη ισχυρή οικογένεια της Ζαγοράς).

Ως νεοεκλεγμένος βουλευτής Βόλου, στο πλευρό του πρωθυπουργού Θ. Δηλιγιάννη, υποστηρίζει θερμά στη Βουλή και στον τύπο τα προοδευτικά νομοσχέδια της κυβέρνησης για την παραχώρηση γης στους ακτήμονες αγρότες (τέλη του 1895 και αρχές του 1896). Δημοσιεύει σειρά άρθρων στην εφημ. *Εστία* για «Τα Θεσσαλικά ζητήματα», στα οποία δείχνει άριστη γνώση γύρω από τα προβλήματα των κατοίκων του θεσσαλικού κάμπου και της Μαγνησίας (την έλλειψη συγκοινωνίας και αμαξητών δρόμων, την ανάγκη δεντροφυτεύσεων για να αντιμετωπιστεί ο θεσσαλικός λίβας και να βελτιωθούν οι κλιματικές συνθήκες και η υγεία των κατοίκων, την ανάγκη αντιπλημμυρικών έργων, τη διοχέτευση της κοίτης του Πηνειού, την αποξήρανση των ελών ακόμη και τμηματικά της λίμνης Κάρλας, την αντιμετώπιση της ληστείας, τη δημιουργία Γεωργικής Τράπεζας, τη σιδηροδρομική σύνδεση του Πηλίου με τον Βόλο κ.ά.). Ορίζεται μέλος μιας επιτροπής βουλευτών από πολλά κόμματα για επιτόπια έρευνα των θεσσαλικών ζητημάτων και εκκρεμοτήτων, τα πορίσματα και οι προτάσεις της οποίας αποτυπώθηκαν σε ογκώδη έκθεση. Η βασική του γραμμή στην αρθρογραφία του γύρω από τα ανοιχτά θεσσαλικά ζητήματα είναι ότι οι ακτήμονες αγρότες, οι μορτίτες (ή τσιφτίδες αυτό που σήμερα αποκαλούμε κολίγοι) θα πρέπει να πάνουν να είναι ακτήμονες και να γίνουν μικροϊδιοκτήτες. Να τους παραχωρηθεί δηλαδή ιδιοκτησία (με απαλλοτρίωση μεγάλων τσιφλικιών), να υποστηριχθούν με δάνεια για να στήσουν την παραγωγή τους και να έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση. Είναι από τους φωτισμένους αστούς που αντιλαμβάνονται ότι αν δεν δοθούν δικαιώματα στους ακτήμονες αγρότες και αν δεν διευκολυνθούν οι συνθήκες της ζωής τους, ο κίνδυνος των επαναστάσεων και η απειλή από τη διάδοση σοσιαλιστικών ιδεών θα ενταθεί.

Όλα αυτά που σας περιέγραψα παραπάνω έχουν ως αποδέκτες κυρίως τους συναδέλφους του βουλευτές και τον ίδιο τον πρωθυπουργό Δηλιγιάννη (ο οποίος στο συγκεκριμένο ζήτημα, εκείνη την περίοδο, το 1896, εμφανίζεται πιο προοδευτικός από τον Χαρίλαο Τρικούπη, που ήταν αρνητικός ως προς την παραχώρηση γης και δικαιωμάτων στους κολίγους, γιατί φοβόταν ότι θα χάσει την υποστήριξη και τα κεφάλαια των ισχυρών μεγαλοκτηματιών). Για τα ίδια θέματα ο Τοπάλης αγόρευε συχνά στη Βουλή και η επιχειρηματολογία του ήταν προσαρμοσμένη στο κοινό στο οποίο στόχευε. Αποδέκτες του ήταν οι βουλευτές, της αντιπολίτευσης ή και της συμπολίτευσης, οι οποίοι αντιτίθεντο στα νομοσχέδια επειδή οι ίδιοι ήταν τσιφλικάδες και άρα θα πλήττονταν τα συμφέροντά τους, και γι' αυτό ο Τοπάλης δεν εστιάζει στην ανάγκη της φιλανθρωπίας, αλλά τονίζει τη δυνατότητα αύξησης της παραγωγής, με την ελπίδα ότι έτσι θα έπειθε τους διαφωνούντες να ψηφίσουν τα προοδευτικά αυτά νομοσχέδια (δέκα ολόκληρα πριν από τα γεγονότα στο Κιλελέρ). Αγορεύει στη Βουλή υπέρ των νομοσχεδίων και μάχεται για να μην αναβληθεί η συζήτησή τους και η ψήφισή τους, αλλά τελικά τα νομοσχέδια, με τις συνεχείς κωλυσιεργίες όσων αντιδρούσαν και τη μεσολάβηση του ελληνοτουρκικού πολέμου την άνοιξη του επόμενου έτους, έμειναν στα χαρτιά.

Μέσα σε αυτό το ευρύτερο πλαίσιο ο Τοπάλης, αποσκοπώντας σε άλλο κοινό, όχι πλέον στους βουλευτές και στους ισχυρούς οικονομικούς παράγοντες, αλλά στην ευρύτερη κοινή γνώμη, επιστρατεύει τη δύναμη και τη γοητεία της λογοτεχνικής αφήγησης, για να συγκινήσει αλλά και να αφυπνίσει το αναγνωστικό κοινό της εφημ. *Εστία* υπέρ της ανάγκης βελτιωτικών αλλαγών στη ζωή των κατοίκων του θεσσαλικού κάμπου. Έτσι προέκυψε το μακρύ αφήγημα «Θεσσαλικά ήθη. Ιώβ», που δημοσιεύεται σε συνέχειες στην εφημ. *Εστία* τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο του 1896. Η υπόθεση του έργου αναφέρεται στις συμφορές που πλήττουν μια οικογένεια τσιφτισιδών (κολίγων), τον Ακρίβο και τη γυναίκα του Χάιδω στο χωριό Μαλάρ, στον λαρισσαϊκό κάμπο, πλάι στη λίμνη Κάρλα, κάπου κοντά στη σημερινή Χάλκη και στην ευρύτερη περιοχή γύρω από το Κιλελέρ και το Αρμένι. Ο ιδιοκτήτης του τσιφλικιού έχει αποφασίσει να τους διώξει από το κτήμα και το χωριό, γιατί δεν διαθέτουν ζώα (τα έχουν πουλήσει γιατί τους βρήκαν πολλά δεινά) και δεν μπορούν να καλλιεργήσουν τα χωράφια (το μοντέλο παραγωγής είναι το μεσιακό: ο ιδιοκτήτης παρέχει τη γη και τον σπόρο, οι τσιφτισίδες τη σπορά και την καλλιέργεια, και η παραγωγή μοιράζεται εξ ημισείας). Την κατάσταση επιδεινώνουν η υπερχειλίση του Πηνειού και τα νερά της λίμνης Κάρλα που

απειλούν να πνίξουν όλο το χωριό. Σε μια τέτοια δυσμενή συγκυρία ο Ακρίβος και η Χάιδω χάνουν τη μοναχοκόρη τους Μόρφω, η οποία αποκαλύπτεται στην πορεία ότι είναι νόθα κόρη του αποθανόντος μεγάλου τσιφλικά και ετεροθαλής αδελφή του νεαρού κληρονόμου αφέντη. Άλλα πρωταγωνιστικά πρόσωπα είναι ο νέος αφέντης, ο γιος του παλιού τσιφλικά, ο 35χρονος Περικλής, ένας σύνθετος χαρακτήρας, που είχε σπουδάσει γεωπονία στην Ευρώπη και είχε γαλουχηθεί εκεί με τις σοσιαλιστικές ιδέες. Επιστρέφει στη Θεσσαλία και αρχικά επιδιώκει να εφαρμόσει τις ιδέες αυτές στη διοίκηση του τσιφλικιού, αλλά δεν καταφέρνει να υλοποιήσει τις αγαθές αυτές προθέσεις, όχι μόνο από δική του ευθύνη. Αγαθές προθέσεις υπέρ των κολίγων έχει και ένας φίλος του Περικλή, γιος επίσης μεγαλοτσιφλικά, ο Αριστείδης, που αποτελεί την περσόνα του Τοπάλη. Στην πλοκή εμπλέκεται και η τσιγγάνα Μίρζα, παλιό θύμα κι αυτή της ακόρεστης σεξουαλικής όρεξης του νεκρού τσιφλικά, μάντισσα κακών και συμφορών.

Όπως ήδη είπαμε, ο στόχος εδώ είναι η κοινή γνώμη, το αναγνωστικό κοινό της εφημερίδας, το οποίο ο Τοπάλης επιχειρεί να συγκινήσει υπέρ των αγροτών. Είναι ένα «πολιτικό» αφήγημα (ίσως στα πρότυπα των έργων του Ντίκενς), γραμμένο από έναν φιλελεύθερο και προοδευτικό μεγαλοαστό, ο οποίος δεν προτείνει την επανάσταση ως λύση για τα προβλήματα των αγροτών του θεσσαλικού κάμπου αλλά μια φιλόνηρωτη αντιμετώπιση σε προοδευτική κατεύθυνση: παροχή μικροϊδιοκτησίας (γης και κατοικίας) στους καλλιεργητές, προστασία από τις συμφορές της φύσης (με αντιπλημμυρικά έργα), και γενικά κινήσεις που και τη ζωή των αγροτών θα βελτιώσουν και κίνητρα θα τους παράσχουν για την αύξηση της παραγωγής. Για τα δεδομένα της εποχής και τις πολιτικές και ιδεολογικές συνθήκες, το πολιτικό πρόγραμμα που προτείνει ο Τοπάλης για τον θεσσαλικό κάμπο (το οποίο και υποστηρίζει μέσω της γοητείας της λογοτεχνικής αφήγησης) ήταν εφικτό, εάν υποχωρούσαν τα συμφέροντα των μεγαλοϊδιοκτητών, και θα μπορούσε να παράσχει λύση στο αγροτικό πρόβλημα, νωρίτερα και πιο αναίμακτα απ' ό,τι τελικά ήρθε. Από την άλλη είναι προφανές ότι το αφήγημα λειτουργεί και ως μια πολιτική αλληγορία, με αποδέκτες το αστικό και μεγαλοαστικό αναγνωστικό κοινό, καθώς οι προτάσεις και οι πρωτοβουλίες του συγγραφέα δεν εκκινούν μόνο από τη φιλόνηρωτη και προοδευτική στάση του αλλά και από την πρόνοια για τα συμφέροντα της τάξης του. Ο συγγραφέας αντιλαμβάνεται ότι η απάνθρωπη συμπεριφορά απέναντι στους αγρότες δημιουργεί και θα δημιουργήσει ακόμη μεγαλύτερη πίεση, η οποία κάποια στιγμή θα εκτονωθεί με τη μορφή επαναστατικών αντιδράσεων, προς βλάβη των μεγαλοϊδιοκτητών άρα και δική του.

Προς αυτή την ερμηνεία συνηγορεί και το μότο του αφηγήματος από το βιβλίο του Ιώβ «ούτε ειρήνευσα ούτε ησύχασα ούτε ανεπαυσάμην, ήλθε δέ μοι οργή» (*Ιώβ*. 3,26), το οποίο μπορεί να διαβαστεί αμφίσημα. Στο βιβλικό κείμενο ερμηνεύεται ως «ούτε την ειρήνη ούτε την ησυχία ούτε την ανάπαυση γνώρισα, και έπεσε πάνω η οργή του Κυρίου», αλλά έτσι όπως είναι αποκομμένο από τα βιβλικά συμφραζόμενα η φράση «ήλθε δέ μοι οργή» θα μπορούσε να διαβαστεί και ως «και οργίστηκε» ενισχύοντας έτσι την «προειδοποίηση» του συγγραφέα προς τους μεγαλοκτηματίες και τους ανθρώπους της τάξης του.⁵ Έτσι, το έργο από την αρχή δεν διεκτραγωδεί μόνο τα βάσανα των αγροτών του θεσσαλικού κάμπου, που φτάνουν κι αυτοί στο σημείο όπως ο Ιώβ να μαρτυρήσουν την ώρα και τη στιγμή που γεννήθηκαν, αλλά προειδοποιεί για το πού μπορεί να οδηγήσει τους αγρότες η απάνθρωπη συμπεριφορά των αφεντικών τους απέναντί τους.

Με τέτοια ιδεολογική ανάγνωση του έργου δεν μειώνει την αξία των προτάσεων του Τοπάλη, των προσπαθειών του και τον αγώνα που δίνει για να ψηφιστούν τα αγροτικά νομοσχέδια πολύ νωρίς. Γι' αυτό και η ιστορική (και φιλολογική τώρα) δικαιοσύνη οφείλει να του αναγνωρίσει τις προδρομικές προσπάθειές του για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των θεσσαλών αγροτών.

Το έργο είναι γραμμένο σε ήπια καθαρεύουσα στα αφηγηματικά τμήματα, ενώ τα διαλογικά μέρη στη δημοτική με αρκετά ιδιοματικά στοιχεία. Δεν είναι λογοτέχνημα χωρίς αδυναμίες, ούτε φτάνει την τέχνη του Καρκαβίτσα στον *Ζητιάνο*, αλλά ο Τοπάλης έχει παρατηρητικότητα και περιγραφική δύναμη, ξέρει να στήνει χαρακτήρες σύνθετους και να

5. Για την απήχηση του βιβλικού κειμένου του *Ιώβ* βλ. Pierre Assouline (2013), *Οι βίοι του Ιώβ*. Μετάφραση Σπύρος Γιανναράς, Αθήνα: Πόλις.

δένει καλά την πλοκή του έργου του. Είναι απαραίτητη, άλλωστε, η αναλυτική συγκριτική ανάγνωσή του με τη διάσημη θεσσαλόθεμη νουβέλα του Καρκαβίτσα, η οποία δημοσιεύτηκε επίσης στην εφημ. *Εστία*, λίγους μήνες νωρίτερα, από τις αρχές Απριλίου ως τις αρχές Ιουνίου του 1896, με τον υπέρτιτλο «Θεσσαλικές εικόνες». Περιορίζομαι εδώ να παρατηρήσω ότι ο Τοπάλης είναι βέβαιο πως έχει διαβάσει το έργο (ήταν, όπως είδαμε, από τους χρηματοδότες και στενούς συνεργάτες της εφημερίδας) και διαλέγεται ως ένα σημείο με αυτό. Παρότι ο κεντρικός του στόχος δεν είναι το κείμενο του Καρκαβίτσα (την πολιτική του στόχευση την είδαμε πιο πάνω), είναι φανερό ότι δεν συμφωνεί με τη κυνική ματιά του συγγραφέα του *Ζητιάνου*, ο οποίος δεν δείχνει καμία συμπάθεια, καμιά λύπη για τους κατοίκους του θεσσαλικού κάμπου, αλλά ως ψυχρός παρατηρητής παρακολουθεί την καταστρεπτική δράση του τετραπέρατου ζητιάνου Τζιριτόκωστα.

Αν το αισθητήριό μου δεν με απατά, νομίζω πως ο Κωστής Τοπάλης αξίζει να βρει μια μικρή θέση στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, δυο τρεις γραμμές, και οπωσδήποτε λίγες περισσότερες στην ιστορία της λογοτεχνικής αναπαράστασης του θεσσαλικού χώρου (όχι μόνο του κάμπου) και των κατοίκων του.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη συγκεκριμένη εργασία παρουσιάζονται δύο συγγραφείς που αναπαρέστησαν σε πεζογραφήματά τους τη Θεσσαλία και τη ζωή των κολίγων του θεσσαλικού κάμπου. Ο ένας είναι ο δημοσιογράφος Ιωάννης Βερβέρης με το έργο του «Ο Χρυσογαδουράκης» (1886) και ο άλλος ο πολιτικός Κωστής Τοπάλης με το έργο του «Θεσσαλικά ήθη. Ιώβ» (1895).

Λάμπρος Βαρελάς, Τμήμα Φιλολογίας, ΑΠΘ

lambrosvar@yahoo.gr

2310 418085 / 6936 692605